

Groeningen

voor natuur in en om de stad

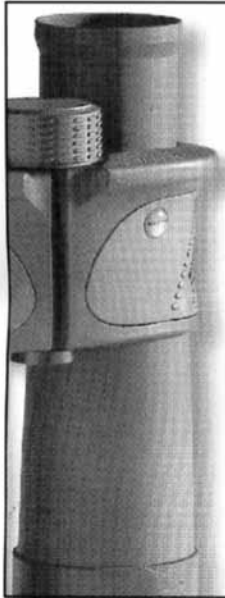
IVN GRONINGEN/HAREN

Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid

jaargang 38 nr. 3

ZOMER 2014

- * Fotoservice
- * Alle grote merken compact/reflex/digitaal
- * 80 Types verrekijkers en telescopen op voorraad
- * Ook astronomische telescopen
- * Swift - Bynolyt - Zeiss
- * Swarovski-topdealer
- * *Vriend Stichting Het Groninger Landschap*

www.combigroningen.nl

Poelestraat 19 - 9711 PG Groningen
Telefoon (050) 312 86 84

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Wij organiseren

natuurbelevingstochten,
kant en klaar of op maat,
voor vogelaars en
liefhebbers van fietsen,
wandelen en kanovaren.
Wij zijn er voor kleine
groepjes, families en
individuele reizigers.

Ook organiseren we
studiereizen/excursies
en groepsreizen.

vogelreizen

Zweden, Falsterbo, vogeltrek 20 & 27-9
Hongarije, Hortobagy, Kraanvogelspectakel 11-10

natuur- en wandelreizen

Polen, wandelen, ontdek Noordoost Polen 12-9
Schotland, wandelen over the Isle of Skye 12-9

Kleine groepen (vanaf 5 deelnemers).

Deskundige reisleiding.

Korting als u vroeg boekt.

Wij reizen meestal per trein of minibus naar onze bestemmingen.

individueel

Polen oerbos van Bialowieza, vanaf 3 dagen
Polen vogelreis Biebrzamoerassen, vanaf 7 dagen
Polen kanovaren, Biebrza en Czarna Hancza, vanaf 9 dagen

En nog veel meer individuele reismogelijkheden en maatwerk

Het Kleine Reiscollectief is een initiatief van

info@hkrc.nl

www.hkrc.nl

085-7853820

Agenda 2014

Donderdag 4 september	Start bomencursus
Zaterdag 6 september	Dollard en polder Breebaart voegelexcursie
Zondag 7 september	Gebiedsexcursie in De Onlanden
Zondag 7 september	Natuurkids Slootexcursie
Vrijdag 12 september	Natuurkids Vleermuizenexcursie
Donderdag 25 september	Start cursus paddenstoelen
Donderdag 2 oktober	Start cursus vogeltrek
Zondag 5 oktober	Natuurkids GPS-tocht
Zaterdag 1 november	Kraanvogels kijken bij Diepholz
Zaterdag 1 november	Landelijke Natuurwerkdag
Zaterdag 13 december	Lauwersmeer in de winter
Zondag 3 januari 2015	Natuurkids Het Vogeldiner

De meest actuele informatie t.a.v. de excursie en cursussen die de IVN Groningen-Haren organiseert, is te vinden op de website:

<http://ivn.nl/afdeling/groningen-haren>

Vrijwilligers Vacature:

We Want You For PR

Deze Groeningen is in goede handen. De nieuwe website is actueel en voorziet in alle informatie. De folder spreekt tot de verbeelding. De pers wordt gezocht met berichten. Nu moet de coördinator voor PR en Communicatie nog vernieuwd worden. De 'co' zit in het bestuur, regelt de onderlinge lijntjes en zorgt indien nodig voor de veranderingen in de wijze van communiceren. Niet veel werk, wel voldoening gevend nu er steeds mooie producten liggen. Wie durft, wie doet, wie gaat ervoor!

Gevraagd: organisatie, aanspreekpunt van de werkgroep, afspraken maken, evt persberichten sturen, ervaring niet vereist.

Meld je bij Kees van de Ven,
prharengroningen@kpnmail.nl of
tel 050-4063310.

Yohân Bergsma
Meesterschilder

Meidoornlaan 3
9771 AN Sauwerd
tel. 050-5269734

www.ekoschilder.nl

Inhoudsopgave

Van de voorzitter	6
Van de redactie	8
Interview Groeninger	9
Midzomernachtexcursie	12
Natuurkids waterdiertjes	15
Selwerderpark	18
Heemtuin deel 6	20
Vogelen en vogelvlucht	24
Moerassterns	28
Pimpelmezen	34
Boekennieuws	38
Cursussen en excursies	41
Adressen en informatie	49

Van de voorzitter

Deze keer begin ik even niet over mijn stadstuintje. Ziet er leuk uit met al die bloeiende planten en ik had zowaar vorige week een Grote Bonte Specht op de stam van de Els. Nee, waar ik het nu even over wilde hebben is het Park Selwerd.

Vijf jaar geleden constateerde de werkgroep Stadsecologie, bij de voorbereiding van de eerste fietsexcursie langs de Stedelijke Ecologische Structuur, dat het park veel groen in de vorm van bomen, struiken, gazons, voetbalvelden en water bevat, maar dat er weinig ecologisch aan het beheer te ontdekken was. Door verbetering van de waterkwaliteit, door het aanleggen van natuurvriendelijke oevers en door minder intensief te maaien zou de kwaliteit aanzienlijk kunnen verbeteren. GroenLinks diende in die tijd een voorstel in bij de gemeenteraad om over te gaan tot ecologische inrichting en beheer van het park. We hebben dit als werkgroep ook met het toenmalige raadslid Victor Möhlman besproken. Het voorstel werd door de gemeenteraad breed aanvaard.

Kortgeleden, half juni, fietste ik weer langs het park Selwerd. Ik wist niet wat ik zag. Het was een pracht van wilde bloemen, lang gras, en ook water met natuurlijke oevers en zelfs enkele drijvende eilandjes met veel gele lis, een toevluchtsoord voor watervogels. Het park heeft een metamorfose ondergaan. Zoiets geeft de groene burger moed. Je ziet dat een goed, op duurzaamheid gericht beleid en gezamenlijke inspanningen ook werkelijk resultaat opleveren. Park Selwerd is een prachtig voorbeeld, en zo zijn er meer plekken in de Stedelijke Ecologische Structuur waar ik enthousiast van word.

Dat het SES-beleid ook effectief is, blijkt uit de resultaten van de monitoring die in achtereenvolgende jaren is uitgevoerd. Er zijn bloemrijke bermen en kruidenrijke graslanden ontstaan. Het aantal dagvlinders langs het Reitdiep (bij Zernike) en de Kalmoesstraat is explosief toegenomen. Niet alleen de algemene soorten, maar ook bijvoorbeeld het Hooibeestje, het Koevinkje en het Oranjepipje. Door toename van bloem-bezoekende insecten en de goede kwaliteit van

het water in beide gebieden is ook het aantal libellen flink toegenomen. Langs het Reitdiep (omgeving Zernike) heeft zich zelfs de zeldzame Groene glazenmaker kunnen vestigen, dankzij de groei van krabbenscheervegetatie!

Op bestuurlijk terrein is het rustig. We bespreken elke keer het reilen en zeilen van de werkgroepen, volgen het landelijke IVN-beleid en houden contact met het district Groningen. Ondertussen bespreken we wel de vraag of we nog op een goede manier bezig zijn als IVN-afdeling, of we flexibel genoeg zijn om in te spelen op actuele ontwikkelingen etc. Met samenwerking met het KNNV zijn we dit jaar voorzichtig begonnen. We zullen na de zomer het KNNV uitnodigen om verder te praten over concrete samenwerking. Van beide kanten is er goede wil om onze deskundigheid meer te bundelen.

De gezamenlijke fietsexcursie van IVN en KNNV op 18 mei door de Onlanden ging helaas niet door. Jacob de Bruin die de excursie zou leiden, had kort daarvoor zijn enkel gebroken. De excursie is nu gepland op zondag 7 september. Meer informatie daarover is elders in deze Groeningen te vinden. Het wordt een boeiende excursie. Dus nogmaals: doe mee en geef je op.

7 juli 2014

Lammert Tiesinga

Van de redactie

Nu ik op het punt sta de aangeleverde inhoud van de Groeningen naar Bert te sturen zodat hij het in een mooie vorm kan gieten, maak ik even de balans op. De laatste editie van mijn hand, na 2 jaar redactie. En dus geniet ik extra want, jullie hebben enthousiast aangeleverd en het belooft een interessante en volle Groeningen te worden.

Verslagen van excursies van de Natuurkids waterdiertjes hebben gezocht, van de cursus vogelen en nog de mystieke midzomernacht excursie hebben allemaal een plekje gekregen.

Vogels zijn in groten getale aanwezig deze keer. Pimpelmezen, Sterns, de nachtelijke vogelgeluiden en de komende vogelexcursies zijn hiervan het bewijs.

Leuk is ook de kleine fotoreportage van Lammert waarin hij park Selwerd aan ons toont. Hij vertelt als voorzitter welke ontwikkelingen daar de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden. We leren onze nieuwe vormgever Bert een beetje beter kennen... hoe hij vindt dat techniek en natuur heel goed samen kunnen gaan.

Zoek je nog een leuke vakantie activiteit?! Bij Saskia haar Boeken-nieuws kan je terecht voor boeken over wildplukken van fruit. Of voor 1 van de andere aanbiedingen die er deze keer weer in staan.

'Mijn' laatste Groeningen is met deze laatste zinnen compleet. Ik wens Ana Buren als mijn opvolger veel plezier en succes met het volbrengen van deze taak in de toekomst en voor jullie... veel leesplezier!

Eline van Ingen Schenau
ivngroeningen@gmail.com

De deadline voor het aanleveren van kopij voor de volgende editie is 10 oktober 2014

Paspoort
 Naam: Bert Holtkamp
 Woonplaats: Groningen
 Geboren op: 28 juni 1963
 (Annerveenschekanaal)
 Burgerlijke staat: sinds 1992 samen met Ank
 en vader van zoon Hidde
 Opleiding: studie Nederlands
 Beroep: vormgever/desktop publisher/
 illustrator/fietskoerier
 Huisdieren: Masca & Pelle (honden)
 Bij IVN sinds: 2012
 Favoriete natuurgebied: Wadden

Interview met Bert Holtkamp

Hoe ben je ooit bij het IVN terecht gekomen?

Ik was al een aantal keren mee geweest met natuurexcursies van IVN Groningen/Haren. Toen hoorde ik dat er iemand werd gezocht om de afdelingswebsite te beheren. Dat leek me een mooie uitbreiding van mijn dagelijkse werkzaamheden en de doelstelling van de vereniging om mensen enthousiast te maken voor de natuur spreekt me bijzonder aan.

Waarom is het IVN volgens jou belangrijk?

Door mee te doen aan cursussen en excursies in de natuur leer je met een andere blik naar de natuur te kijken. Je bewuster te worden van die natuur om je heen.

Wat zijn jouw taken binnen de werkgroep Marketing & Communicatie?

Ik zorg ervoor dat informatie over cursussen, excursies en andere activiteiten van de verschillende werkgroepen op de afdelingssite terecht komt. En sinds het vorige nummer verzorg ik nu de opmaak van de Groeningen.

Hoe zie jij de rol van de IVN website in de toekomst?

De website zal op den duur misschien wel de gedrukte Groeningen gaan vervangen. Althans voor wat betreft de aankondiging van activiteiten. De Groeningen zou dan wat meer de diepte in kunnen en ruimte bieden voor verslagen van excursies e.d.

De website zou nog wat actueler kunnen. Soms worden er een hele tijd geen nieuwe items geplaatst en dan lijkt het alsof er niets verandert, waardoor mensen misschien wat minder snel de site bezoeken. Alle leden kunnen mij altijd informatie toesturen over lezingen, exposities, excursies of wat voor dingen ook die interessant zijn en binnen het kader van natuureducatie en -beleving vallen. Dat gebeurt nu nog te weinig.

Gaan techniek en natuur wel samen?

Uiteraard gaan die twee samen, net zo goed als ze elkaar ook kunnen verstoren. Zonder techniek waren tal van natuurgebieden niet tot stand gebracht. En wat te denken van een wandeling door de natuur en met behulp van een app op je smartphone het geluid van een bepaalde vogel kunnen vinden.

Wat is jouw favoriete natuurgebied en waarom?

Mijn favoriete natuurgebied is de Waddenzee. Het dynamische spel van eb en vloed, de afwisseling van land en water. De enorme verscheidenheid aan dieren en planten. Het strand aan de Noordzeekust waar je urenlang kunt zoeken naar schelpen en barnsteen.

Ik ben sinds een aantal jaren bezig met een Waddenproject dat inhoudt dat ik samen met mijn neef en waddenmaat alle eilanden bezoek van Den Helder tot Esbjerg in Denemarken. Wij hebben het

aantal eilanden en hoge zandplaten die bij vloed boven water blijven vastgesteld op 61. Inmiddels hebben we ze allemaal betreden, op Rottumerplaat na. Daarover zijn we nu in onderhandeling bij Staatsbosbeheer. In 2016 gaat hierover een boek verschijnen waar we nu nog hard aan werken.

Wat is jouw mooiste natuur ervaring?

De leukste ervaring kan ik niet zo snel bedenken. Ik word wel altijd bijzonder blij als het moment weer is aangebroken dat de gierzwaluwen weer in het land zijn.

Wat doe jij graag in je vrije tijd?

Wandelen met de honden, tuinieren, sporten, Waddeneilanden bezoeken etc.

Midzomernachtexcursie Ganzepoel Wateren

Op de langste dag van het jaar had de vogelwerkgroep IVN Groningen/Haren een prachtige excursie georganiseerd naar Drenthe, niet ver van Appelscha.

In het heide- en hoogveengebied huizen onder andere houtsnippen en nachtzwaluwen, dat was waar we voor gingen én kregen en nog veel meer!

Om te beginnen waren de weersvooruitzichten niet geweldig en vreesden we voor deze bijzondere waarnemingen. Maar zie, de wind was gaan liggen, er scheen een prachtig avondzonnetje, ideale omstandigheden! Om acht uur 's avonds vertrokken we vanuit de stad en tegen 21 uur trokken we met de hele club (zo'n twintig personen) het gebied in.

Een grote kudde runderen verspert het pad en jaagt enkelen van ons de stuipen op het lijf; zó nieuwsgierig zijn ze en zó dichtbij komen ze!

Maar ze laten ons met rust en we kunnen gewoon doorlopen. Na zo'n 30-40 minuten lopen komen we aan de rand van een open veld, met bos rondom. Dat is de plek waar we ze volgens André Sikkema, onze excursieleider voor deze avond, het beste kunnen waarnemen.

Onderweg zien en horen we al van alles, onder andere "blaffende," bronstige reeën.

De soortenlijst staat hieronder vermeld!

Klaas Heeres is een paar dagen geleden hier geweest en meldt dat de nachtzwaluwen om vijf voor half elf precies begonnen te zoemen.

De nachtzwaluw is helemaal geen familie van de zwaluw en ook veel groter. Ze broeden op verschillende plekken in Europa, de winter brengen ze door in Afrika.

Het zijn wat mysterieuze vogels. Ze zien er haast wat reptielachtig uit en overdag, op een boomtak verstopt, zie je ze helemaal niet. Ze worden pas tegen schemer actief, net als uilen, en het makkelijkst herken je ze aan het geluid. Dat is een minutenlang aanhoudend eentonig en mechanisch klinkend soort trilgeluid.

Om precies half elf horen we de eerste nachtzwaluw. Even later zien we ze ook langs vliegen, sommigen echt vlak voor onze neus, het is een wat motachtige vlucht. In de vlucht vangen ze grotere insecten zoals nachtvlinders en vliegende kevers.

Tot dan toe hebben we ons erg stil gehouden en alleen gefluisterd. Maar het enthousiasme maakt de tongen los! De vogels lijkt het niet te deren. Een houtsnip zagen we kort tevoren ook overvliegen.

Vlakbij ons klinkt de schorre kreet van een ree. De bomen zijn inmiddels silhouetten geworden tegen een nog steeds niet helemaal donkere lucht. In de verte is nog een beetje roze gloed zichtbaar.

Het is een prachtige, verstilde atmosfeer, waarin de nachtvogels goed hoorbaar zijn. Van alle kanten komt nu het sonore geluid van de nachtzwaluw; witte dampen stijgen op van de vochtige grond.

Zo wandelen we tegen middernacht zachtjes het bos weer uit, de runderen zijn in geen velden of wegen meer te bekennen. Vogels kijken is geluk en dat hadden we!

1. Bosuil (🎵)
2. Grote bonte specht
3. Geelgors (🎵)
4. Havik (🎵)
5. Houtduif (🎵)
6. Houtsnip (🎵) én gezien
7. Koekoek (🎵)
8. Nachtzwaluw 2 soorten (🎵) én gezien
9. Vink
10. Winterkoning (🎵)
11. Zanglijster (🎵)
12. Fitis (🎵)
13. Boompieper (🎵) en gezien

Verder hebben we meerdere keren héél duidelijk het blaffen van ree(ën) gehoord! Hier een link van een duidelijk voorbeeld:

<https://www.youtube.com/watch?v=LYvr3DA7xRg>

Gr. Piet Z.

Natuurkids waterdiertjes excursie

We gingen naar de boerderij (Mikkelhorst) in Haren. Toen moesten we op de anderen wachten. Er waren 13 kinderen. En toen iedereen er was gingen we beginnen. Gertjan gaf eerst een uitleg. En daarna gingen we naar de sloot **BEESTJES VANGEN!** Er stonden een paar bakken waar je de beestjes in moest doe. Gertjan ging kijken wat voor een soort beestjes het waren. Er waren veel beestjes gevonden!

Zoals een: watermijt en een paardenbloedzuiger, die was erg interessant! En een poelslak van wel 10cm groot!

Toen we genoeg gevangen hadden, zochten we de mooiste uit en die deden we in een doorkijk bak. Daarna kregen we wat ranja en gingen we nog wat beestjes bekijken uit de doorkijkbak. Er zat 1 waterspin bij die alsmaar ontsnapte. We duwden deze terug met een lepel. Maar dat had weinig nut want hij ontsnapte zo weer dus gaven we het op. Gertjan vertelde nog wat over de beestjes. Zoals bijvoorbeeld welke het waren wat hun eigenschappen waren enzovoort.

Hilde Lanenga (11 jaar)

We hebben de hele tijd bij de sloot gezocht naar kikkervisjes, maar die konden we niet vinden.

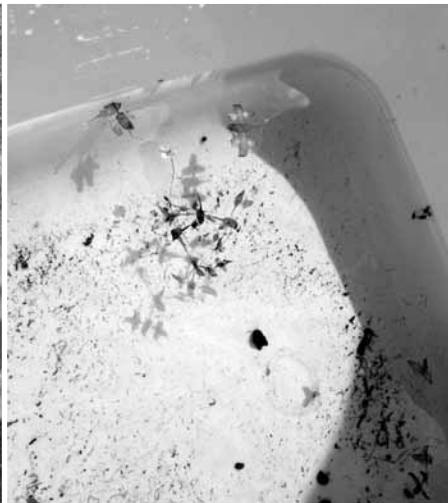
Maar ik heb wel andere diertjes gevonden. Zoals watermijt, water-spin, en een schaatsenrijder.

Terwijl we zaten te kijken, was een bootsmannetje een larve van een spinnende watertor aan het opeten in onze doorkijkbak.

Op het einde gingen we nog, toen bijna alle mensen weg waren, in de speeltuin spelen en de dieren van de Mikkelhorst eten geven.

Nora Lanenga (9 jaar)

Selwerderpark

Heemtuin Groningen deel 6:

primitieve zaadplanten

De oerbedektzadigen begint met de ANITA-groep: vijf orden/families die 130-miljoen jaar geleden als eerste planten een schil om hun zaad hadden, A = fam. Amborellaceae, bestaat uit één soort boom uit nieuw-Caledonie, een eiland ten oosten van Australie, N = fam. Nymphaeaceae de waterleliefamilie met bijna honderd soorten. I = fam. Illiciaceae + fam. Schisandraceae klimstruiken en bomen uit zo N.Am., zo Azie en Japan, T = fam. Trimeniaceae, struiken en bomen o.a. uit Afr., A = fam. Austrobaileyaceae, twee soorten klimstruiken uit Australie. Van de ANITA-groep is alleen de **waterleliefamilie** vertegenwoordigd in Ned. met de gele plomp en de witte (+ de noordelijke) waterlelie. Voor de bloei is het blad van de waterlelie kleiner en roder dan van de gele plomp. Ze staan hier allebei in de vijver doch vooral de waterlelie doet het erg matig.

Links gele plomp met waterviolier, rechts waterlelie

Hierna komen de eenzaadlobbigen als oudste plantengroep van de bedektzadigen. Eerder dacht men altijd dat deze groep zich pas heel laat had ontwikkeld doch het tegendeel blijkt waar.

De **kalmoesfam.**, kalmoes, uit ZO-Azië, sinds 16e eeuw in Ned., hier onvruchtbaar, vegetatieve vermeerdering via wortelstokken. De **aronskelkfam.**, Italiaanse en gevlekte aronskelk, beide stinseplanten, en slangenwortel. Italiaanse aronskelk (uit Z-Europa), heeft witte nerven (wit geaderd). De gevlekte is inheems en heeft (niet altijd) donkere vlekken op het blad. Het blad van de Italiaanse verschijnt in het najaar, die van de gevlekte in het voorjaar. De aparte bloeiwijze met een wit schutblad en daarin een paarse bloeikolf is vrijwel identiek. Ze hebben oranjerode bessen, die van de Italiaanse zijn wat groter. De slangenwortel groeit in ondiep water, moerassen.

Links gevlekte, rechts Italiaanse aronskelk

Tegenwoordig wordt ook de eendenkroosfam. bij deze familie ingedeeld waarvan alleen klein kroos zeer alg. is. Hij komt af en toe, aangevoerd door eenden, in onze vijver voor, maar verdwijnt dan ook weer. Wat meer in onze vijver voorkomt is een soort sterrenkroos doch dit is een heel ander soort plant behorende tot de weegbreefam.

De **zwanenbloemfam.** bestaat uit één soort, een prachtige moerasplant, onmiskenbaar, het blad is aan de top vaak gedraaid. De **waterweegbreefam.**, waaronder pijlkruid met pijlvormig blad, de grote waterweegbree een sterk vertakte plant met kleine witte bloemetjes en tot deze familie behoren in Ned. nog een aantal zeldzame soorten.

De **egelskopfam.**, de grote egelskop en de meer zeldzame kleine egelskop met onvertakte bloeiwijze komen beide spontaan in de vijver voor. Er zijn in Ned. nog twee bedreigde soorten. De **lisdoddefam.**, met de grote lisdodde (sigaar) wandelt door de vijver. De kleine lisdodde staat nog niet op de heemtuin. Het duidelijkste verschil is dat bij de grote de mannelijke smalle aar boven en de vrouwelijke dikke aar beneden (de sigaar) aaneengesloten zijn en bij de kleine zijn deze een stukje (2 tot 5 cm) van elkaar verwijderd. Ik ken nog iemand met in de tuin de kleinste lisdodde, een kleine maar hele leuke soort uit Z.-Europa, wel verwilderd in Ned. De **waterkaardefam.**, de kikkerbeet met zijn niervormige blaadjes en leuke witte bloemetjes, de smalle waterpest met ondergedoken blad en de krabbenscheer die zichzelf voor de winter met behulp van kalkopslag naar de bodem laat zakken. Deze laatste houdt al jaren stand in de vijver, maar gedraagt zich elk jaar weer anders en bloeit helaas maar zelden. De **fonteinkruidfam.** in Ned. plm. 18 soorten van het genus fonteinkruid, alleen drijvend fonteinkruid is algemeen. Verder komen er in Ned. nog vier genera voor, veelal kust (zoutminnende) planten bijv. zeegras, twee soorten die vroeger heel algemeen langs onze kusten voorkwamen en geogost werden maar door een epidemie in 1930 vrijwel uitstierven en nu nog steeds zeer zeldzaam zijn.

Ik heb dit jaar tijdens het gras trekken nog een kleine watersalamander gevonden. Maarten was in de buurt en heeft een foto gemaakt. Ik vind dit zo leuk dat ik deze hier bij dit artikel plaats.

Maarten foto's, Bart tekst

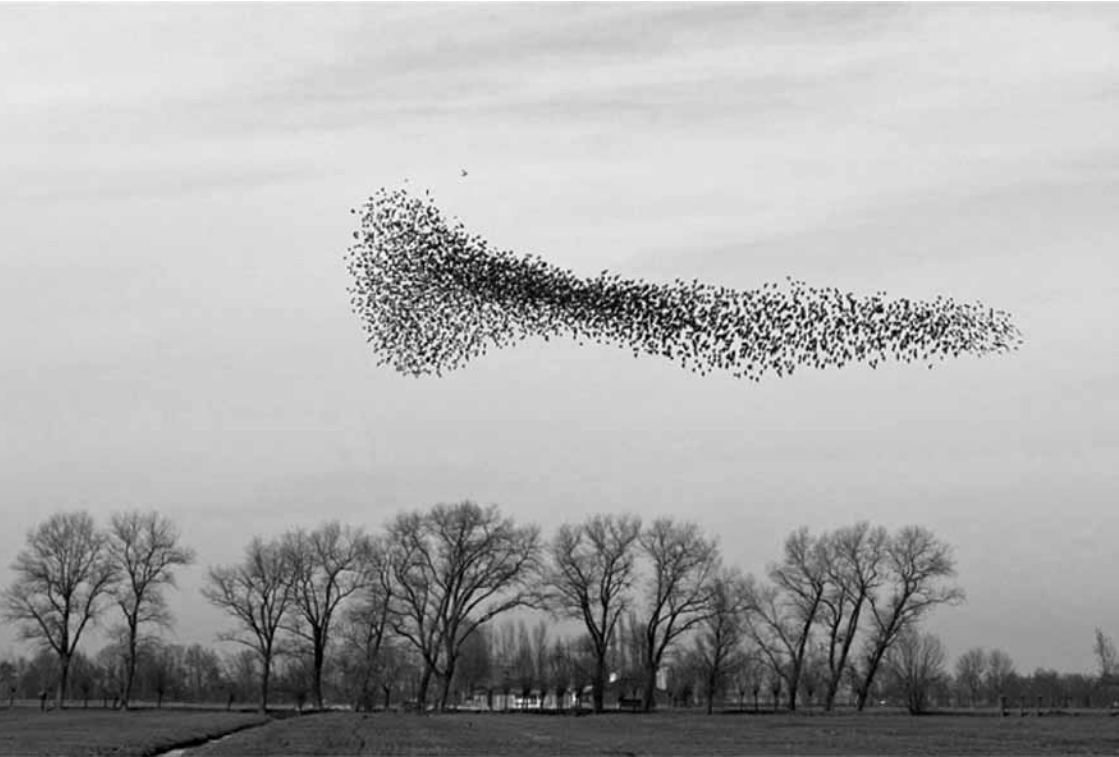
Volgende keer: De vroegere lelifamilie

Opm.1 Families, genera en soorten zijn gerangschikt naar ontstaan, om praktische redenen kan ik me niet precies aan deze volgorde houden.

Opm. 2 Waterplanten zijn planten met ondergedoken en/of drijvend blad, het blad steekt nooit boven het water uit, de bloeiwijze kan wel duidelijk boven het water uitsteken (bijv. waterviolier).

Opm. 3 Stinzenplanten zijn de eerste tuinplanten bij boerderijen, borgen en stinzen, die deels uit de natuur werden gehaald en deels werden ingevoerd. Literatuur o.a.: Stinzenplanten, Piet Bakker en Evert Boeve, Stinzenplanten in Groningen, Klaas van Nierop.

De cursus Vogelen in Vogelvlucht

Dit voorjaar hebben wij als vogelwerkgroep van het IVN-Groningen-Haren weer een beginnerscursus gegeven. De cursus was al snel volgeboekt en begin maart zijn we van start gegaan. De cursisten vormden een enthousiaste groep met zowel echte beginners als mensen die al langer met vogels kijken bezig waren.

De meeste avonden zijn door de mensen van de vogelwerkgroep verzorgd met één keer gastdocent Klaas Nanninga. Aansluitend hierop was er de mogelijkheid om een bezoek te brengen aan het Natuurmuseum van Klaas. Tijdens de aansluitende excursies probeerden we het geleerde in praktijk te brengen en vooral te genieten van het buiten zijn en van de vogels. We werden verwend met bijzonder

mooi weer tijdens alle excursies. Al moet gezegd dat we de fietsexcursie naar de Onlanden eerst hebben moeten afzeggen vanwege de heftige regen en onweersbuien die er voorspeld waren. De week erop was het weer prachtig en konden we volop genieten van de vogels. Het hoogtepunt was de Purperreiger die we in een boom zagen landen. Hij liet zich prachtig door de telescoop bewonderen en vloog pas weg toen iedereen hem gezien had. De eerste Purperreiger in de Onlanden! Twee cursisten waren hierdoor zo van slag dat ze al pratend de groep wisten kwijt te raken. Gelukkig konden ze ook zelf de weg weer terug vinden.

Ons doel was om de cursisten wat over vogels te leren maar vooral te stimuleren om met andere ogen en oren naar hun omgeving te kijken en te luisteren. Vogels zijn immers overal, ook als je naar je werk fietst of lekker in je tuin zit. Afgaande op de evaluatie formulieren, de mailtjes en de reacties tijdens de excursies zijn we hier aardig in geslaagd.

Hieronder wat reacties:

"Bedankt voor je snelle mail. En wat een leuk initiatief weer, dit bezoek. Super hoor! Inspiratie alom!"

"Vooral alle extra wetenswaardigheden, geen opsomming van vogels maar juist ook de dingen eromheen."

"Wat was het een geweldige excursie afgelopen zaterdag!"

"Naast het mooie weer zoveel prachtige vogels ! Dat had ik nog nooit mee gemaakt, ik begin een beetje verslaafd te raken."

"Ik moet aanvaarden dat ik blijf zitten in de beginnersklas vogelkijken. Ik hoop er volgend jaar weer bij te zijn. Cursus was boven verwachting!!"

"Ook heel leuk dat er buitenom ook nog extra excursie georganiseerd is in natuurmuseum!"

"Geluidenkennis en enthousiaste en deskundige wijze van presenteren, en brede kennis van vogelen, is zeer b-ewonderenswaardig!!"

"Erg bedankt voor deze leuke en enthousiasmerende cursus."

"Ik dank jullie voor de geweldige boeiende bijeenkomsten en excursies. Ik heb ervan genoten. Ook van alle aanvullende informatie op de mail."

"Heel veel dank voor je vogellijsten en voor je algehele zorgen om ons cursisten. Ik heb het superleuk gevonden. Ik heb me als lid aangemeld en misschien treffen we elkaar met andere bekende enthousiastelingen weer eens."

*Bonte Vliegenvanger
foto: Ronald Ros*

“Langs deze weg wil ik jullie publiekelijk bedanken voor de geweldig leuke en enthousiasmerende cursus. Het klinkt misschien belachelijk, maar ik loop tegenwoordig anders door de stad of park dan voor de cursus.

Ik hoop dat er een nog keer een vervolgcursus komt.”

“Ik ervaar het als een verrijking van het buiten zijn.”

Ik denk dat ik namens de hele IVN-Vogelwerkgroep spreek als ik zeg:
Hier doen we het voor!

Namens het cursusteam, Els van den Boomgaard.

Nagekomen bericht:

Zaterdag 5 juli is onverwacht overleden onze cursist Tom Koks.

Vrijdag 11 juli heeft een afscheidsceremonie plaatsgevonden.

Tom is daarna in besloten kring begraven op de Selwerderhof in Groningen.

Wij wensen Stella, de kinderen Marije en Wouter en verdere familie heel veel sterkte toe.

Cursusteam Vogelwerkgroep
Andrea, Els, Harry, Saskia en Willy

Moerassterns in het Aards Paradijs

Broedende Witwangsterns zijn in Nederland een bijzondere verschijning. De laatste keer dat ze in Nederland hebben gebroed was in 1999, in Brabant. Er was sprake van slechts 1 nest, met 3 eieren, waarvan er 2 zijn uitgekomen. Die jongen zijn, in de kuikenfase, opgegeten door snoeken. Dus het is méér dan terecht dat Witwangsterns jonge snoekjes op hun menu hebben staan.

Het grootste aantal jonge Witwangsterns dat ooit in Nederland is opgegroeid was in 1958, in Gelderland. Het ging hier om 11 nesten, waarvan 20 jongen vliegvlug werden. Een Witwangstern legt 3 eieren per nest, dus dat is een mooi resultaat.

Als er op 21-05-2012 Witwangsterns in de Kropswolderbuitenpolder worden ontdekt komt heel vogelend Nederland kijken. De beestjes vestigen zich in onze Groningse polder om te profiteren van de aangenaam hoge waterstand die het gebied heeft vanwege het gebruik als waterbergingsgebied in het begin van dat jaar.

Uiteindelijk worden het 26 broedparen met geschatte aantal jongen: 50-76. Een prachtig resultaat!

In 2013 kijken we nagelbittend en reikhalzend uit naar de komst van de Witwangsterns. En warempel: begin mei keren ze terug naar de Kropswolderbuitenpolder! Niet in zulke groten getale, maar ze hebben ons weer weten te vinden. 11 paar nestelt er weer op de

veenwortel. 7 nesten daarvan gaan verloren, maar er zijn nog 5 succesvolle vervolglegels.

Als de Witwangsterns begin mei 2014 voor het derde jaar in onze polders landen weten we het zeker: de Zuidlaardermeerpolders vormen hét broedgebied in Nederland voor dit prachtige beestje. Met hun karakteristieke, ietwat kortaangebonden krek-krek doen ze eerst wat nestelpogingen in de Kropswolderbuitenpolder waar de veenwortel nog nauwelijks boven het water uitsteekt. Ze verhuizen naar de Onnerpolder, om uiteindelijk toch hun kolonie te vestigen op de inmiddels opgeschoten veenwortel in de Kropswolderbuitenpolder.

Inmiddels neemt de opwinding onder de vogelaars toe, want er heeft zich nóg een zeldzame stern gemeld in de polders: de Witvleugelstern.

De enige keer dat de Witvleugelstern in Nederland heeft gebroed was in 2007. Vier paartjes in Zuid-Holland (de Krimpenerwaard en de Sliedrechtse Biesbosch), kregen jongen waarvan er vijf vliegvlug zijn geworden.

Half mei verschijnen er ineens 52 exemplaren in groepjes van twee/drie, foeragerend boven de plas bij de molen van Biks, over het Onnergemaal naar de Oostpolder en de Kropswolderbuitenpolder. Ze roepen luid, baltsen en paren en vechten om een plek op de nestvlotjes die er voor de Zwarte Sterns zijn neergelegd. Ze vestigen zich tenslotte in de Oostpolder waar ik op 26 mei tot mijn grote vreugde vijf nesten ontdek. Het zullen er uiteindelijk zeven worden.

Nu volgt het tergende afwachten. Gaan de broedsels lukken? Wanneer verschijnen de eerste jonkies? Ze doen er minstens drie weken over. Kan dat niet wat sneller?

Ter overbrugging schiet ik duizenden veelal mislukte plaatjes. De Witwangsterns vliegen over het fietspad naar de westkant waar ze hun visjes voor het verstevigen van de paarsband vandaan halen. Even later worden dat kikkertjes. Nog weer later vinden ze dat ze hun partner nu wel genoeg hebben verwend en dragen ze alleen nog nestmateriaal aan. Ze broeden om de beurt, dus je eten kan je ook zelf wel halen.

Om van de Kropswolderbuitenpolder in de Oostpolder te komen kan je gebruik maken van het fietspontje. Dat is zelfbediening. Dat betekent in mijn geval dat ik wacht tot er een grote sterke man ook naar de overkant wil. Ik bied dan altijd aan om de eerste twee meter zelf aan het wiel te draaien, maar dat komt er meestal niet van. Je kunt je ook door palingboer Mans Vos in zijn bootje naar de overkant laten brengen. Dat is eigenlijk veel leuker. Hij is altijd geïnteresseerd in jouw waarnemingen en legt zijn bootje ook wel eens halverwege stil om alle wetenswaardigheden te kunnen uitwisselen. Het gaat dit jaar eindelijk weer goed met de glasaal!

Aan de overkant lokt het terras van 'De Waterjuffers' met die overheerlijke broodjes paling waar ik nooit nee tegen kan zeggen.

Dan sta ik op het dijkje in de Oostpolder waar vervolgens de foto's van de Witvleugelsterns mislukken. Van alle moerassterns zijn zij het mooist. Zwart met zilveren vleugels en een witte staart. Ze vliegen je op de dijk om de oren en manoevreren zo snel en grillig dat ze nauwelijks met een camera zijn te vangen. Ze duiken naar insecten, kleine ongewervelde waterdiertjes en visjes en sjouwen met nestmateriaal. Ze roepen wat beschaafder dan de familie aan de overkant. De gele waterkers staat in bloei, de Veldleeuwerik zingt.

Op 17 juni ontwaar ik het eerste jonkie van de Witwangsterns in de Kropswolderbuitenpolder. Yes! Ik voel mij zowaar een kleine beetje trots. Dat hebben we toch maar weer mooi geflikt! De enige plek in Nederland waar de Witwangsterns broeden! Een paar dagen later worden ook de eerste Witvleugeljonkies in de Oostpolder ontdekt!

Van achter mijn telescoop zie ik het grut opgroeien. Af en toe laat een Zwarte Stern zich zien. Eveneens een prachtige moerasstern, maar in schoonheid toch niet te evenaren met een Witvleugelstern. Wist u trouwens dat die twee soorten met elkaar kunnen paren en jongen grootbrengen?

De aardappelplanten staan in volle bloei; de reuzenbovisten schieten uit de grond, de rupsen van de grote beer en de dagpauwoog laten zich door fietsers pletten op het polderpad. Honderden Kemphanen bevolken de moerassen. Met opgezette kraag, waarvan sommige al aardig mottig zijn, baltsen de honkmannen en ze rennen achter onwillige vrouwtjes aan. Satellietmannen met hun witte kraag stappen rond en maken zich minder druk. Ze zijn op weg naar hun winterverblijf.

Visdiefjes foerageren boven het slootje. Het Porseleinhoen roept. De Geoorde Futen zijn ook dit jaar weer in groten getale aanwezig; ze dragen fier hun jonkies op de rug. Watersnippen mekkeren hoog boven in de lucht. Zo nu en dan een glimp van de Zeearend.

Dan zie ik op 25 juni een heel raar kuikentje. Ik heb geen idee wat het is. Het is een steltloper en er stapt er nóg eentje rond, maar wat is het? Het lijkt op een Tureluur, maar is het toch niet. Het verenkleed is donkerder en het postuur is ronder. Ik laat een paar mede-vogelaars meekijken. Het moet een Kemphaanjonkie zijn!

Reactie van de beheerder van het Groninger Landschap levert de informatie op dat er in de Oostpolder, op de plek waar ik de kuikens heb ontdekt, twee paar Kemphanen een nest hebben. Dat is geweldig nieuws!

De broedpopulatie van de Kemphanen is de laatste eeuw met rasse schreden achteruitgegaan. Terwijl er vroeger zelfs meer Kemphanen waren dan Grutto's, zijn er anno 2014 hooguit nog enkele tientallen broedparen in Nederland aanwezig. En dat is een optimistische schatting. Bij de laatste telling in 2012 werden er in heel Nederland nog slechts vier broedparen geteld, in Friesland en Noord-Holland.

En nu kuieren deze twee kuikentjes zomaar bij ons in de Oostpolder!

Op 4 juli sta ik weer voor de kolonie Witwangsterns. De jonkies zijn goed zichtbaar vanaf het pad. Ze sperren hun bekjes open als de ouders met visjes, kikkers, libellenlarven of grote sabelsprinkhanen aan komen vliegen. Ze worden steeds vaker alleen gelaten. Als tijdverdrijf wapperen ze met de vleugels. En ja, dan komt het eerste Witwangkuiken los van Moeder Aarde. Een naburig kuiken kijkt de kunst af. Ook hij begint te wapperen en komt net boven de veenwortel uit voordat hij weer in het nest ploft. Ze krijgen er geen genoeg van. Ze vliegen!

Op het fietspad in de Kropswolderbuitenpolder sta ik boven op de rem. Op enkele tientallen meters afstand zie ik een aantal diertjes over elkaar heen buitelen. Het zijn vijf hermelijnen die geen aandacht voor mij hebben, maar alleen voor hun spel. Ze rennen achter elkaar aan. Ze schuiven voor de lol plat op de buik over het beton, zich met hun achterpootjes voortduwend, om daarna weer hoog in de lucht te springen.

In de verte komt een fietser aan. Verdorie! Maar hij heeft de situatie snel in de gaten en stapt behoedzaam af. Gefascineerd kijken wij van beide kanten naar het gedartel van de hermelijntjes.

De polder kleurt langzaam rood door de explosieve groei van de grote kroosvaren, een exotische waterplant uit Noord-Amerika die zich hier erg thuis voelt. Het waterpeil zakt, maar biedt nog net voldoende veiligheid om de jonkies van de moerassterns tegen predatoren te beschermen.

Waarom nog naar de Oostvaardersplassen, of het Lauwersmeergebied als je gewoon, vanuit Stad, met je elektrische fiets op standje 'sport' het aards paradijs in drie kwartier kunt bereiken: polder – pontje/palinkje – polder. Steltkluut, Kleinst Waterhoen, Roodhalsfuut. Ons hof van Eden.

Appeltje?

Ana Buren

De Pimpelmezen in mijn tuin

Al een paar jaar hangt er een vogelhuisje in mijn tuin tegen de enige boom die een beetje een flinke stam heeft. Maar ondanks dat het huisje uit de zon hangt en met de opening zo ongeveer op het noord-oosten, maakten tot dit jaar geen vogels gebruik van het huisje.

Ik had me al afgevraagd; hangt het niet goed? Is de aanvliegeroute niet juist? of is het model misschien té smal? Want ik vond dat als je als vogeltje naar binnen geraakt, je meteen wel erg laag op de bodem te recht komt, en vroeg me af; hoe kom je dan weer omhoog bij de opening om er weer uit te vliegen?

Kortom ik had al een nieuw vogelhokje op het oog. Echter toen ik dit bestelde bij Vogelbescherming bleek de voorraad op, hierdoor hing het oude huisje nog steeds op zijn plek. En jullie begrijpen het al, warempel opeens ergens in april zag ik een pimpelmeesje er uit en in gaan! Twee pimpelmeesjes bleken het huisje in onderzoek te hebben! Op een moment dat ik ze niet in de buurt zag, kon ik het niet laten even van boven in het hokje te kijken. Er bleek een flinke prop mos in te zitten! Dat leek veelbelovend, misschien ging het dit jaar dan toch nog wat worden.....

Ik had al gedacht dat ik dit jaar wel erg veel mos achter in mijn tuin had en dat alleen wat verticuteren, kalk strooien en bemesten niet echt meer zou helpen om het grasveld te herstellen, daar waren rigoureuzere acties voor nodig. Maar daar had ik niet veel zin in. Gelukkig had ik in de Trouw een artikel van Diet gelezen, waarin zij dit probleem behandelde en waar zij met het idee kwam dat je het misschien maar mooi zo moest laten, want het was toch groen en wie zegt nu dat gras mooier is dan mos? Ja, daar zat wat in en nu het ook nog heel nuttig materiaal bleek te zijn voor de pimpelmeesjes hun nest was ik helemaal om. Geen extra herstelwerkzaamheden aan het grasveld voor mij dit jaar.

Ik schrok dan ook behoorlijk, toen ik een paar dagen later zag dat het pimpelmeesje in het huisje ging, maar dat ik even later de prop mos naar buiten zag komen! Het meesje was bezig dit er uit te werken, het grootste deel viel op de grond en met een stukje vloog hij/zij naar elders! Het mezenstel had zeker een 'aantrekkelijker' nestplek gevonden. Wat jammer! Daarbij; waarom het mos uit het huisje werken, een heel karwei leek me, terwijl er onder het huisje op de grond genoeg mos stond! Ja, hoe dat precies in zo'n mezenbrein werkt dat blijft gissen. Goed, hierna was mijn aandacht voor het vogelhuisje aardig afgenomen, daarbij ging ik op vakantie eind april en toen ik terug kwam was alles intussen zo groen geworden dat de opening van het huisje niet meer rechtstreeks vanuit mijn huiskamer

te zien was. Tot mij vorige week opviel dat ik wel weer heel vaak een pimpelmees achter in de tuin zag. Ik ging het huisje eens bekijken. Ik zag en hoorde niks, wel een beetje poep op de zijkant. Zou het toch zo zijn? Zou mijn huisje misschien toch bewoond worden? Vanaf mijn platje links kon ik met de verrekijker net nog de opening zien. En jawel, ik zag de pimpelmezenvader -dacht ik- met voer een bekje voeren in het huisje! Ik bleef een poosje kijken en ja hoor hij vloog af en aan. Zou het vrouwtje nu zitten te broeden dat hij die voerde of waren er misschien al jongen en vlogen vader en moeder af en aan? Gisteren moest ik nodig het gras maaien en ging ik voorzichtig luisteren en ja hoor toen ik nog niet té dichtbij was hoorde ik kleine meesjes geluid maken en kwam ik dichterbij dan kwamen vader en/of moeder in de boom lawaai maken en werden de kleintjes stil. Ik heb het voeren een poosje gevolgd, steeds zat er een kleintje voor de opening, althans ik zag een bekje, vader en/of moeder hoefden niet naar binnen maar gaven het voedsel af en vlogen er weer van door om een volgend hapje te halen. De kleintjes waren dus al behoorlijk groot.

Vanmorgen 20 mei om 9.00 uur zag ik weer even en dat bleek precies het moment dat de jongen gingen uitvliegen! Ik zag nummer één even rond kijken in de opening zittend en floep daar ging die in de goudenregenstruik die vlak bij staat. Daarna nummer twee en

daarna nummer drie, nummer vier had twijfel, trok zich weer terug, leek niet goed te durven. Moeder of vader mees kwam daarop langs met een hapje en ik neem aan 'bemoedigende piepjes! En ja hoor ook nummer vier waagde de sprong, zo ging het tot mijn verbazing door, steeds opnieuw verscheen een kopje voor de opening! Tot 10 pimpeltjes aan toe. En toen ik echt dacht dat het klaar was kwam kopje 11 in de opening. Maar nummer 11 durfde niet, meerdere keren kwam hij/zij in de opening zitten, rondkijkend, maar steeds trok het meesje zich terug. Ook nu kwam na een poosje vader of moeder kijken, maar nummer 11 durfde niet. Ook na ongeveer een uur kwam nogmaals een keer de vader of moeder langs. Bijzonder dat die pimpelmezenouders toch niet vergeten dat er nog 1 ontbreekt! Dan heb je al 10 kinderen her en der in de struiken verspreid waar je op moet letten en dan nog denk je aan nummer 11. Ik heb het niet meer zien gebeuren dat nummer 11 ook uitvloog. Maar de volgende dag toen ik voorzichtig ging kijken was het hokje leeg, dus nummer 11 heeft ook zijn weg naar buiten gevonden. Ik dacht dat het huisje tot even onder de opening vol zou zitten met nestmateriaal, anders kon ik die kleintjes toch niet steeds voor de opening zien? Maar dat had ik helemaal mis, slecht een dun laagje mos met veel poep was achtergebleven.

Ze fladderen klaarblijkelijk naar boven of klimmen op elkaar misschien.

11 kleintjes die allemaal groot zijn geworden dat is wel heel knap van die pimpelmezenouders en het moet ook wel heel vol geweest zijn in dat huisje met z'n allen, bedenk ik. Hoe doen ze dat? En met het voeren moet het toch ook nog aardig 'georganiseerd' gegaan zijn, dat ieder om de beurt een hapje kreeg! Kortom als je er bij stil staat dan blijft er veel in de natuur waar je eigenlijk maar weinig van af weet, ook al ben je dan een zg. 'vogelaarster'!

Willy Sjaarda

p.s. zie op youtube: jonge pimpelmezen vliegen uit! Daar zijn het er 10 en kun je goed zien hoe het er aan toe gaat.

BOEKENNIEUWS

Stichting Steunfonds Natuur- en Milieueducatie AANBIEDINGEN:

Eind vorig jaar is de **Veldgids Plantengallen** uitgekomen, een fotogids die de meest algemene plantengallen van Nederland in beeld brengt en kort beschrijft. In totaal worden 236 soorten besproken.

In de veldgids wordt bij iedere soort verwezen naar pagina's in het gallenboek van Docters van Leeuwen (2009) uitgegeven door de KNNV.

De gids is gemaakt voor gebruik in het veld, want gedrukt op stevig papier, dat bestand is tegen een drupje regen en ingebonden met een metalen ringbandje, zodat je hem gemakkelijk kan dubbelvouwen.

Auteur: **Roelof Jan Koops**, 74 blz, prijs **€9,50**.

Aanbiedingen:

Alle delen uit de serie 'Nederlandse Fauna' van de KNNV uitgeverij t/m 30 september 2014 met 50 % korting.

- De Dagvlinders van Nederland - Nederlandse Fauna dl.7
- De Nederlandse biodiversiteit- Flora en fauna van Nederland
- De Nederlandse loopkevers - Nederlandse Fauna dl. 3
- De amfibieën en reptielen van Nederland -- Nederlandse Fauna dl.9
- De Nederlandse zweefvliegen - Nederlandse Fauna dl.8

Prijs nu **€24,95** ipv €49,95 per deel, voor IVN leden **€22,50** per deel.

Tristan Lafranchis:

Dagvlinders van Europa

Deze vlindergids behandelt alle soorten Europese vlinders, inclusief die van eilanden zoals Madeira en Cyprus. Inclusief DVD.

Uitgave KNNV.

Nu voor **€ 24,95** ipv € 39,95. Prijs voor leden IVN **€22,50**.

NIEUW:

Veldgids libellen – Europa

Compleet voor Noordwest-Europa – veldkenmerken – met extra foto's.

Auteurs: Frank Bos, Marcel Wasscher, Weia Reinboud

Uitgave KNNV

Prijs **€29,95**, leden **€26,95**

Zeeboek – flora en fauna van de zee

Determinatietabellen voor de flora en fauna van de Nederlandse kust.

Geheel herziene versie van het Zeeboek, dat 30 jaar geleden door de Jeugdbondsuitgeverij werd uitgebracht.

Prijs **€19,95**, leden **€17,95**

Barwolt (Bart) Ebbinge:

De Rotgans

"Dit is een boek over een subtiele balans tussen natuurkrachten (...). Het is echter fascinerend om gedetailleerd te lezen over hoe (wetenschappelijk) onderzoek in zijn werk gaat, over ontberingen, over de complexiteit van de natuur en hoe de mens dat alles probeert te doorgronden.", schreef Adri de Groot.

Eerste boek uit de nieuwe vogelserie van uitgeverij Atlas Contact

Prijs **€34,99**, leden **€31,50**

Peter Kouwenhoven en Barbara Peters:

Wildplukken: de alternatieve fruittuin

Wilde vruchten en zaden plukken & bereiden

Uitgave KNNV

Prijs **€17,95**, leden **€15,95**

BESTELLEN:

Boeken kunnen worden besteld bij: Saskia van der Burg, Eyssoniusstraat 28, 9714BS Groningen, tel. 050-5799631, e-mail SteunfondsNME@hotmail.com.

CURSUSSEN EN EXCURSIES

Zaterdag 6 september: **Dollard en polder Breebaart vogelexcursie**

Locatie en tijd: We verzamelen op het Transferium Kardinge om 8.30 uur. Tussen 15.00 en 16.00 uur zullen we terug zijn in de stad. De Breebaartpolder wandelen we vanaf de parkeerplaats in, waar we zowel het buitendijkse gebied als de binnendijkse polder kunnen spotten op vogels. Eveneens bezoeken we daar de vogelkijkhut en bij Nieuwstatenzijl vogelkijkhut 'de Kieckaaste'.

Extra info: Polder Breebaart bij de Dollard is een brakwater getijdengebied, waar (gereguleerd) het water uit de zoute zee kan instromen en waar de natuur haar eigen gang kan gaan met behulp van beweiding door schapen of runderen. Daardoor wordt geprobeerd de vegetatie optimaal te houden voor de broedende vogel(kolonies). In deze tijd (beginnend najaar) kunnen we veel doortrekkende steltlopers verwachten, die hier stoppen om te foerageren op weg naar hun winterplek. De meeste vogels zijn nog in zomerkleed, maar sommigen zullen we al in het overgangskleed aantreffen. Ook is het niet uitgesloten dat we doortrekkende roofvogels zullen kunnen zien!

Kosten: de kosten voor het meerijden, te verrekenen met de chauffeur. Ca 7 euro. We zullen een koffiepauze inlassen, maar neem vooral ook iets te eten en te drinken mee. Verder zijn warme kleding en goede schoenen aan te raden.

Voor info en opgave: brandcat1@hotmail.com tel. 06 45606106

Zondag 7 september: **Gebiedsexkursie in De Onlanden**

Locatie en tijd: De fietsexkursie start om 10.00 uur bij het Familiehôtel in Paterswolde (Groningerweg 19). De excursie staat onder leiding van Jacob de Bruin (Natuurmonumenten) en duurt tot circa 15.00 uur.

Extra info: De "Onlanden", het geheel van Eelder- en Peizermeden en Leekstermeer-gebied, ontwikkelt zich in snel tempo tot een nat en afwisselend natuurgebied, waar verschillende zeldzame soorten zich thuis voelen. Neem een verrekijker mee!

Voor info en opgave: Graag vooraf opgeven. ivngroningenharen@gmail.com

Zondag 7 september: **IVN Natuurkids Slootexcursie**

Locatie en tijd: van 14:00-16:00 Locatie wordt later bekend gemaakt
Voor kinderen van 6 t/m 12 jaar

Extra info: Je mag zelf met een schepnet waterdiertjes vangen en kunt ze daarna van dichtbij bekijken en proberen uit te vinden hoe ze heten. Voor het eerst gebruiken we jeugdmicroscopen om ook de allerkleinste diertjes goed te bekijken. Doe mee en geef je op.

Voor info en opgave: natuurkids.groningen@gmail.com of Tel. 06-24149856

Vrijdag 12 september: **IVN Natuurkids Vleermuizenexcursie**

Locatie en tijd: van 20:00-22:00 Locatie wordt later bekend gemaakt
Voor kinderen van 8 t/m 15 jaar.

Extra info: We gaan met batdetectors op zoek naar jagende vleermuizen, we gaan kijken waar ze op jagen en proberen ze natuurlijk ook te zien te krijgen.

Voor info en opgave: natuurkids.groningen@gmail.com of 06-24149856

Zondag 5 oktober: **IVN Natuurkids GPS-tocht**

Locatie en tijd: Het Roeye Bos tussen de wijken Vinkhuizen en De Held van 13:00-15:00.

Voor kinderen die al kunnen lezen.

Kinderen gaan onder begeleiding van leden van de werkgroep Natuurkids een Gps-peurtocht doen in het Roeye Bos en krijgen daarbij diverse opdrachten.

Voor info en opgave: natuurkids.groningen@gmail.com of 06-24149856

Zaterdag 1 november: **Kraanvogels kijken bij Diepholz**

Locatie en tijd: vertrek 9:00 vanaf Transferium Kardingje. Geschatte terugkeer in Groningen rond 21:00 uur.

Extra info: Vanaf een uur voor zonsondergang begint het spektakel van de slaaptrek. Een prachtig schouwspel van mogelijk honderden trompetterende vogels die in lange slierten achter elkaar aan vliegen voor een veilige overnachting in de natte hoogvenen

Tijdens de najaarstrek komen duizenden kraanvogels naar de hoogveengebieden bij Diepholz in Duitsland (2,5 uur rijden vanaf Groningen). Hier kunnen ze overdag foerageren op de geogoste maisvelden.

Kosten: De kosten voor het meerijsen te verrekenen met de chauffeur ongeveer 12,50 euro. We zullen overdag een paar pauzes inlassen om ergens koffie te drinken en om wat te nuttigen, maar neem ook zelf iets te eten en te drinken mee. Het kan koud zijn, zeker als we wat langer ergens stil staan, dus warme kleding is een aanrader.

Voor info en opgave: k_heeres@hotmail.com 06-83357994

Zaterdag 1 november: **Landelijke Natuurwerkdag**

Locatie en tijd: worden later bekend gemaakt

Voor kinderen van 8 t/m 14 jaar.

Met z'n allen aan het werk in de natuur. Snoeien, hakken, spitten, trekken, enzovoorts. De handen uit de mouwen zodat de natuur zijn werk kan doen.

Voor info en opgave: natuurkids.groningen@gmail.com of 06-24149856

Zaterdag 13 december: **Lauwersmeer in de winter**

Locatie en tijd: vertrek vanaf parkeerplaats Kardinge 08.30 uur. We hopen tussen 15.00 en 16.00 uur terug te zijn.

Het Lauwersmeergebied is in alle jaargetijden interessant. Deze keer gaan we er in de winter een kijkje nemen. Er zijn dan veel wintergasten, ganzen en eenden, maar hopelijk ook steltlopers en roofvogels. De route stellen we pas vlak van te voren vast, maar we zullen in ieder geval een koffiepauze inlassen. Neem vooral ook iets te eten en te drinken mee. Verder is warme kleding een aanrader.

Kosten: de kosten voor het meerijden, te verrekenen met de chauffeur. Ca 7 euro.

Voor info en opgave: elsvdboomgaard@gmail.com 06-44354496

Zondag 3 januari 2015: **IVN Natuurkids Het Vogeldiner**

Locatie en tijd: van 14:00-16:00. Locatie wordt later bekend gemaakt.

Voor kinderen van 6 t/m 12 jaar.

Met de restjes van Kerst en Oud en Nieuw gaan we onder andere dennenappels, boomschors en houtbodempjes versieren met lekkere dingen voor de vogels.

Voor info en opgave: natuurkids.groningen@gmail.com of 06-24149856

De IVN Paddenstoelencursus 2014

Sinds jaar en dag was Martin Power een onderdeel van het paddenstoelenteam van onze afdeling. Dit team, wat verder bestond uit Ben Westerink en Gert Jan Huiskes, moet het door zijn verhuizing naar Arnhem, dit jaar helaas zonder hem doen. Gelukkig is er versterking. Zij volgde de cursus al enkele malen en is nu toegetreden tot het organisatiecorps. Voor velen, die de Groeningen al langer lezen, is ze geen onbekende: Ana Buren, gepassioneerd vogelaarster en dus ook paddenstoelenliefhebster. Aan haar een warm welkom in ons team! We kunnen dus weer los!

Voor een ieder die zijn of haar kennis wil ophalen over het schimmelijk of die wil weten hoe paddenstoelen ruiken, voelen en smaken of die wil weten welke soorten in en rond Groningen voorkomen. Dit is de cursus waar je op een gezellige en ontspannen manier meer te weten kunt komen van zwammen.

Lesavonden	Excursies
Donderdag 25 september 2014	Zondag 28 september 2014
Donderdag 9 oktober 2014	Zondag 12 oktober 2014
Donderdag 23 oktober 2014	Zondag 26 oktober 2014

Locatie

De cursusavonden beginnen om 19.30 uur en worden gehouden in het AOC Terra aan de Verlengde Hereweg 101. Aansluitend op de avonden vindt er de zondag erop een excursie plaats.

De excursies beginnen om 14.00 uur. De plaatsen waar de excursies plaatsvinden worden op het laatste moment bepaald, vanwege de onvoorspelbaarheid van de paddenstoelen.

De reserve excursiedatum is zondag 19 oktober. Mocht er in september haast niets te zien, dan plannen we deze datum in voor een excursie.

Kosten

Het cursusgeld bedraagt: € 22 voor leden / donateurs
 € 24,50 voor niet-leden

Dit is inclusief een kopje koffie per cursusavond en een kleine cursusmap.

Opgave en informatie bij Ana Buren: anaburen@xs4all.nl

Bomencursus 2014

Ook dit najaar organiseert het IVN weer de bomencursus. Alweer voor de 4e keer. Vorig jaar was de cursus vol, dus hopen we ook deze keer weer op een grote groep. We richten ons vooral op de inheemse soorten. Aan de orde komt bomen determineren aan de bladeren en later aan de knoppen. Bos en bosontwikkeling, de ecologie in een boom, hoe komen ze de winter door, sagen en verhalen omtrent bomen.

Locatie

De cursusavonden vinden plaats in het AOC-Terra, Hereweg 99 in Groningen. De lessen starten om 19.30 uur en eindigen om 21.45 uur. (uiterlijk 22 u)

Lesavonden	Excursies
Donderdag 4 september 2014	Zaterdag 6 september 2014
Donderdag 2 oktober 2014	Zaterdag 4 oktober 2014
Donderdag 6 november 2014	Zaterdag 8 november 2014
Donderdag 27 november 2014	Zaterdag 29 november 2014

De excursie worden 's morgens gehouden en duren ongeveer 2-3 uur. Precieze plaats en tijd worden bekend gemaakt op de cursusavond voorafgaande aan de excursie. De excursies worden om en nabij Groningen - Haren gehouden. Ons streven is dat we steeds om uiterlijk 13.00 uur weer in Groningen terug zijn.

Kosten

Het cursusgeld bedraagt: € 50 voor leden / donateurs
€ 60 voor niet-leden

Aanmelden en of informatie bij Ernst Flentge Email e.w.flentge@freeler.nl Tel. 050-5349131

Cursus Vogeltrek najaar 2014

Zoals we al in de vorige Groeningen hebben aangekondigd, organiseert de vogelwerkgroep dit najaar een korte cursus over vogeltrek.

Vogelmigratie

Vogels hebben de hele aarde als leefgebied en zijn op alle continenten en eilanden vertegenwoordigd. Het vermogen om te vliegen stelt vogels in staat om als geen ander diersoort in te spelen op veranderende omstandigheden.

Korte afstandtrekkers verplaatsen zich, als de weersomstandigheden of een gebrek aan voedsel daarom vragen. Langeafstandtrekkers verruilen zelfs het ene continent voor het andere en vliegen duizenden kilometers per jaar tussen broedgebied en winterkwartier.

Weer andere vogels blijven het hele jaar in hetzelfde gebied.

Welke strategie is het beste? Thuisblijven of migreren? Waarom trekken vogels eigenlijk? Wat zijn de voordelen en wat zijn de risico's? Hoe vinden vogels hun weg? Waarom blijven vogels niet in Afrika om daar te broeden? Allemaal vragen, die mensen al generaties lang hebben proberen te beantwoorden. Lang niet alle antwoorden zijn duidelijk, maar steeds worden nieuwe stukjes aan onze kennis toegevoegd. Zo hebben we onlangs met behulp van moderne technieken een beter inzicht gekregen in de trekroutes van migrerende vogels.

Het cursusprogramma bestaat uit 2 onderdelen:

- **een cursusavond in AOC Terra:** Donderdag 2 oktober

19.30 - 22u kennismaking en introductie vogeltrek

Plaats: AOC Terra, Hereweg 99, 9721 AA Groningen

- **een weekend op Schiermonnikoog:** Zaterdag 5 en zondag 6 oktober

We zijn erg blij, dat migratie-expert Raymond Klaassen het cursusgedeelte op Schier voor ons wil verzorgen.

Start cursusweekend: bij aankomst op Schiermonnikoog van boot, die om 9.30 uit Lauwersoog vertrekt.

Einde cursus: zondag om lunchtijd. Deelnemers kunnen dan op eigen gelegenheid 's middags vogels kijken en teruggaan, wanneer ze willen.

De cursus vind plaats tijdens de najaarstrek periode. We zitten dus dicht bij het vuur. Van de deelnemers wordt verwacht, dat zij beschikken over basiskennis over vogels. Bijvoorbeeld doordat zij de vogelcursus voor beginners hebben gevolgd.

Kosten

Het cursusgeld bedraagt: € 80,- voor leden / donateurs
€ 90,- voor niet-leden

Dit is inclusief 1 overnachting op een slaapzaal in kampeerboerderij de Duinhoeve, warme maaltijd op zaterdag en ontbijt en lunchpakket op zondag, koffie en thee. Niet in de prijs inbegrepen is de overtocht van en naar het eiland, huur fiets de lunch op zaterdag (zelf meenemen) en eventueel de huur van beddenlakens.

Inschrijving

De inschrijving is geopend vanaf dinsdag 2 september om 19.30 u bij Margreet Schaaf, **schaafjm@online.nl**

Vermeld bij inschrijving: Naam, adres, telefoon, mail, Wel/geen fiets huren, Wel/geen lakenpakket huren en eventueel dieet.

CARLO ENSING
ADMINISTRATIES

info@carloensingadministraties.nl
www.carloensingadministraties.nl
06-47871101

Voor eenmanszaak (ook zzp-er en starter), VOF, BV, stichting of vereniging doen wij de financiële administratie en aangiftes, regelen we het aanvragen van toeslagen, maken we een jaarrekening en overige financiële adviezen.

Voor particulieren verzorgen wij de aangifte Inkomstenbelasting.

ADRESSEN EN INFORMATIE

IVN-Afdeling Groningen/Haren

Postbus 1573

9701 BN Groningen

www.ivn-groningenharen.nl of ivn.nl/afdeling/groningen-haren

e-mail: ivngroningenharen@gmail.com

Bestuur

Voorzitter: Lammert Tiesinga

la.tiesinga@gmail.com Tel: 050-3133682

Secretaris: Toeska Smit

ivngroningenharen@gmail.com

Penningmeester: Carlo Ensing

c.f.ensing@gmail.com Tel.: 06-47871101

Leden: Els vd Boomgaard, Kees van de Ven, Ernst Flentge, Gert Jan Huiskes

Ledenadministratie

Postbus 1573, 9701 BN Groningen.

E-mail: c.f.ensing@gmail.com

IBAN NL12INGB0003742937 t.n.v. IVN afd. Groningen/Haren

Contributie/administratie

Leden zijn actief betrokken bij het IVN. Zij betalen per jaar minimaal 17,50 euro, waarvan de afdeling 8,65 euro afdraagt aan het landelijk bureau. Donateurs steunen het IVN en betalen minimaal 10,50 euro per jaar, dat geheel ten goede komt aan de afdeling.

Leden en donateurs ontvangen "Groeningen", en leden ontvangen tevens het landelijk tijdschrift "Mens en Natuur".

Leden, die "Mens en Natuur" niet thuis gezonden krijgen, dienen contact op te nemen met de afdelingspenningmeester.

Opgave, verhuizingen, overschrijvingen naar andere afdelingen en opzeggingen (dit laatste alleen voor 1 januari): aan de ledenadministratie van onze afdeling doorgeven. Betalingen geschieden per toegezonden acceptgiro of met internetbankieren.

Werkgroepen en coördinatoren

Vogelwerkgroep

Willy Sjaarda

willy.sjaarda@telfort.nl

Plantenwerkgroep (waarnemend)

Ernst Flentge, tel.: 050-5349131

e.w.flentge@freeler.nl

Natuur- en Milieuwerkgroep Haren

Ernst Flentge, tel.: 050-5349131

e.w.flentge@freeler.nl

Werkgroep stadsecologie

Lammert Tiesinga, tel.: 050-3133682

la.tiesinga@gmail.com

Werkgroep Natuurkids

Gert Jan Huiskes, tel.: 06-24149856

gertjanhuiskes@online.nl

Boekenverkoop

Saskia van der Burg

SteunfondsNME@hotmail.com

Werkgroep PR & Communicatie

Kees van de Ven, tel.: 050-4063310

keesvandeven@planet.nl

Ad interim

Kopij voor de Groeningen voor 10 oktober 2014 sturen naar:
Postbus 1573, 9701 BN Groningen of ivngroeningen@gmail.com

IVN Consulentschap Groningen
Postbus 1020, 9701 BA Groningen.
Tel: 050-3135933; e-mail: consulentschap.groningen@ivn.nl
Vrijwilligersconsulent: Marit Stokkentreeff

IVN-Landelijk
Postbus 20123, 1000 HC Amsterdam.
Tel: 020-6228115
Website: www.ivn.nl

VOOR EEN ENERGIEZUINIGE INSTALLATIE -
GAAT U NAAR ...

- centrale verwarming
- gas- en waterleiding
- zinkwerk
- luchtverwarming
- elektrische installaties
- warmtepompen
- installatie pv-panelen
- installatie zonnecollectoren

Kieler Bocht 39
9723 JA Groningen
Rijksstraatweg 94
9752 BJ Haren

Tel. 050-5344065
Fax 050-5343757
lanting@technonet.nl

NATUURVOEDINGSWINKEL

Tel. 050 - 541 15 15

De Wiershoeck

www.beijum.nl/wiershoeck

Volledig assortiment biologische voeding:

Brood (*ledere ochtand vers*)
Zuivel en kaas
Groente en fruit
Vlees en vleesvervangers
Droogwaren
IJs

Dikeappen
Dranken
Koek en snoep
Wijnen
Lichamverzorging
Schoonmaakmiddelen Etc. etc.

Verkooppunt

Groente- & Fruit-abonnement

Op de fiets: gelegen aan het (fiets)pad door Beijum, richting Zuidwolde.

Per auto: afslag Beijum-Noord, bereikbaar via Ingang Onnemahoord, daarna links rechtsaf.

Open: ma. 11.30-18.00 di, vr. 9.00-18.00 do. 9.00-20.00 za. 9.00-17.00 uur

Beijumerweg 20 (naast de schooltuinen).

Wij bezorgen ledere donderdag aan huis.
Faxnummer (050) 5792097

IVN afdeling Groningen/Haren
Postbus 1573
9701 BN Groningen
Drukwerk

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

